

lâm şairleriyle Batı şairlerinin işlediği ortak önemli sembollerden biridir.

Türk süsleme sanatlarının vazgeçilmez motiflerinden biri de güldür. Tavan göbekleriyle taş oymacılığında, çini, seramik, duvar resimleri ve kumaşlarda, kitap cilt ve tezhiplerinde, mezar taşlarında stilize edilmiş güller önemli bir yer tutar. Kapılarda tokmağın geçmesi için ortasında bir delik bulunan yuvarlak pul şeklindeki süslü madeni veya tahta levhaya "ağızlık gülü" denmektedir. Yazma Kur'an-ı Kerim'lerde sayfaların kenarına ve gerekli yerlere tezhiplerle yapılan gül şeklindeki motiflerden aşr-ı şerifleri gösterenlere "aşır gülü", cüz başlarını gösterenlere "cüz gülü", genellikle her cüzün 1/4'ünü belirtmek için konanlara "hizip gülü", secde âyetlerini işaret edenlere de "secde gülü" denir.

Kâdirî tarikatı alâmeti olarak arakiyenin tepesine çuhadan dikilen daire şeklindeki parçaya da gül adı verilmiştir; havuzlu, kafesli gül veya Bağdat gülü, kız gülü gibi çeşitleri vardır. Bu konuda derviş İbrâhim el-Eşrefî el-Kâdirî'nin yazdığı "Gül Risâlesi" (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 270), Mustafa Kara tarafından yayımlanmıştır (*Üç İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/5 [1993], Bursa 1995, s. 11-23). Rîfâilî'nin zikir esnasında ateşte kızdırıp yaladıkları demire gül, bu işe de "gül yalamak" adı verilir. Osmanlı sanatında XVIII. yüzyıldan sonra gül natüralist üslûpta en çok resmedilen çiçektir.

Gül, Osmanlılar'dan başlayarak günümüze kadar Türkler'in günlük hayatlarında önemli bir yer tutar. Erkek ve özellikle kadın kıyafetinde ve ziynet eşyasında yaygın bir motif olarak kullanılır.

muştur. Türk mutfağına özel gül reçeli ve gül şurubundan başka parfümeri sanayinde de gül suyu ve gül esansı eskiden beri bilinmektedir. Türkçe eserlere ad verme geleneğine bağlı olarak gül kelimesiyle başlayan birçok mesnevi, tarih, tezkire ve terâcim-i ahvâl kitabı bulunmaktadır. Kız çocuklarına gül ve içinde bu kelimenin yer aldığı çeşitli adlar verilmesi de günümüze kadar gelen yaygın bir gelenektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlîli*, İstanbul 1971, s. 276-279; a.m.f., *Dîvanlar Arasında*, Ankara 1981, s. 6-13; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 111, 112, 135, 139, 170; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 506-511; E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1973-75, I, 112-113; II, 227-228; Nihad Sâmî Banarlı, *Şiir ve Edebiyat Sohbetleri*, İstanbul 1976, I, 56-70; Abdülbâki Gölpinarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 140; Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul 1981, s. 100; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler*, İstanbul 1986; Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı (Tahlîli)*, Ankara 1987, s. 530-534; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 366-368; M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divânı'nın Tahlîli*, Ankara 1990, s. 404-408; Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, İstanbul 1992, s. 93-96, 100; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1992, s. 82-84; Tunca Kortantamer, *Eski Türk Edebiyatı: Makaleler*, Ankara 1993, s. 413-435; Muhsin Macit, *Gelenekten Geleceğe*, Ankara 1996, s. 16-17; "Gül", *SA*, II, 664-665; Pakalın, I, 683; Afif Obay, "Gül", *TA*, XVIII, 133-136; J. Rypka, "Gul", *Et²* (İng.), II, 1133; Dihhuda, *Luğatnâme*, XIII, 341-347; Timur Kocaoğlu, "Gül", *ML*, V, 412-414; Mustafa Kutlu, "Gül", *TDEA*, III, 382-387.

CEMAL KURNAZ

GÜL ü BÜLBÜL

(گل و بلبل)

Gül ile bülbül arasındaki aşkı anlatan mesnevi tarzında temsili hikâyelerin ortak adı.

Hem Doğu hem de Batı edebiyatlarında eskiden beri yazılmıştır. Doğu'da geçmiş daha eskiye dayanan hikâyeye klasik İran edebiyatında *Gül ü Mül*, *Gül ü Şanevber*, *Gül ü Nevruz*, *Gül ü Hürmüz* gibi adlarla kaleme alınmıştır. Gül ve bülbül konulu en eski hikâyenin Ferîdüddin Attâr'a (ö. 618/1221) nisbet edilen *Bülbülnâme* adlı mesnevi olduğu ileri sürülmektedir (Öztekim, sy. 4, s. 119).

Gül ve bülbül imajı İran edebiyatından Arap edebiyatına girmiş, oradan da Doğu kültürünün Avrupa'ya geçişinde önemli iki kapı olan İspanya ve Sicilya yoluyla Batı'ya ulaşmıştır. Nitekim Fransa'da XII. yüzyıldan sonra Doğu kaynaklı bazı halk hikâyelerinin yazıldığı görülmektedir. Bunlardan biri Guillaume de Lorris'in *Le roman de la rose* adlı eseridir (a.g.e., sy. 4, s. 120). Konu İngiliz ve Alman edebiyatlarında da işlenmiştir (a.g.e., sy. 4, s. 121).

Türk edebiyatında da "Gül ü Bülbül" adıyla kaleme alınan çeşitli eserler genel karakterleri itibarıyla birbirine benzerse de konunun işleniş bakımından farklılıklar gösterir. Bu farklılık bazan şairin konuyu ele alış, hikâyeyi geliştirmesi ve ifadedeki başarısı sayesinde orijinal boyutlara ulaşır. Kara Fazlî'nin *Gül ü Bülbül*'ü bu eserler içinde en hacimli olup en çok beğenilenidir. Fazlî, aruzun "fâilâtün mefâilün fâilün" kalıbıyla yazdığı 2450 beyitlik mesnevisini 960'ta (1553) tamamlayarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'ya ithaf etmiştir. Tamamen temsili (alegorik) bir tarzda kaleme alınan eser 390 beyitlik bir girişle başlamaktadır. Telif sebebini de açıkladığı on bölümlük bir giriş kısmından sonra asıl konuya geçilmektedir. Hikâyenin kahramanlarını çiçek ve bitkilerden gül, lâle, nergis, süsen, menekşe, servi, sümbül; tabiat varlıklarından jâle, ırmak, güneş, meltem, şimşek, gülşen; mevsim ve aylardan bahar, temmuz, hazan, kış ve nevrüz; kuşlardan da bülbül oluşturmaktadır. Fazlî bu eserinde eski şiir ve sanat anlayışının ortaya koyduğu bütün mecazları ve sanat oyunlarını başarılı bir şekilde uygulamıştır. Teşhis ve intak sanatının güzel örneklerinden biri olan *Gül ü Bülbül*'de şair her kahramanın mücerret

Fazlî'nin *Gül ü Bülbül* adlı mesnevisinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Râşid Efendi, nr. 1086)

bir mefhumun karşılığı olduğunu belirtmektedir. Buna göre Gül ruhu, Bülbül gönlü, Gülşen teni, Nergis sağ duyuyu, Meltem nefsi, Servi doğruluğu, İrmak saflığı, Jâle şevki, Süsen şecaati, Menekşe tevazuu, Lâle ebedî sevgiyi, Sümbül hasedi, Diken kin ve kibri, Şah Temmuz gazabı, Hazan Şah şehveti, Şah Şitâ fesadı, Nervuz Şah mânevî aydınlığı ifade etmektedir (ayrıca bk. KARA FAZLÎ).

Fazlî'nin eserinden sonra Bekâyî ile Gazi Giray'ın *Gül ü Bülbül*'leri önem taşımaktadır. 1565 veya 1572 yılında yazıldığı tahmin edilen Bekâyî'nin *Gül ü Bülbül*'ü 935 beyitlik bir eserdir (bk. BEKÂ-YÎ). Fuzûlî'nin "Nîk ü Bed" manzumesine nazîre olarak kaleme alındığı belirtilen Gazi Giray'ın *Gül ü Bülbül*'ü ise 1602-1603 kışında Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır (bk. GAZİ GİRAY II). Ayrıca Lutfi (XV. yüzyıl, Çağatay Türkçesi ile), Niyazî (Acem Molla, XVI. yüzyıl Çağatay Türkçesi ile) Kalkandelenli Muîdî (ö. 994/1585) ve Pârsâ Sâbir Mehmed Dede (ö. 1090/1679) bu türde eser veren şairlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Latîfî, *Tezkire*, s. 264; Âşık Çelebi, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 171, vr. 262*; Ahdî, *Gül-şen-i Şuarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 2604, vr. 98*; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 754-757; *Keşfü'z-ż-zunûn*, II, 1506; Gibb, *HOP*, III, 108-111; *Osmanlı Müellifleri*, II, 359-360; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 388; Sülün Özkut, *Fazlî'nin Gül ü Bülbül Mesnevisi* (mezuniyet tezi, 1949), İÜ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, nr. 308; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 349-352; Banarlı, *RTET*, I, 597-598; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 140; a.mif., "Divan Edebiyatında Hikâye I", *TDAY Belleten* (1967), s. 109; Faruk Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul 1981, s. 207; Nezahat Öztekin, "Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ü Üzerine Bir İnceleme", *MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, İstanbul 1988, s. 119-134; İsmail Hikmet Ertaylan, "Gül ve Bülbül Efsanesi ve Şair Fazlî", *İstanbul* (Halkevleri Dergisi), II/14, İstanbul 1944, s. 4-5; "Fazlî Çelebi", *TA*, XVI, 188; Kâşif Yılmaz, "Gül ü Bülbül", *TDEA*, III, 389-390; Hasan Aksoy, "Bekâyî", *DİA*, V, 360; Mustafa Uzun, "Gazi Giray II (Edebî Yönü)", a.e., XIII, 452.

MUSTAFA ÖZKAN

GÜL CAMİİ

İstanbul Küçükmustafapaşa'da
XV. yüzyıl sonunda kiliseden
çevrilen cami.

İstanbul'un kuzey kısmında Haliç kıyısında Aykapı (Ayakapısı) semtinde bulunmaktadır. Büyük ölçülerde bir yapı olan Gül Camii'nin Bizans dönemindeki adı

ve yapım tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Genellikle buranın Deksiqrates'teki Aya (Hagia) Theodosia Kilisesi olduğu yolunda yerleşmiş bir görüş vardır. İstanbul'un Bizans dönemindeki tarihî topografyasına dair pek çok yayını olan J. Pargoire, bu kilisenin Aya Evphemia adına yapıldığını, ancak Latin işgalinden (1204-1261) sonra Bizans İmparatorluğu ihyâ edildiğinde XIII. yüzyıl sonlarında adının Theodosia'ya dönüştürüldüğünü kaydeder. Kaynaklardan edinilen bilgiye göre Khalkedon'un (Kadıköy) koruyucu azize-i Evphemia'ya sunulmuş olan kilise Petriion adındaki mahallede bulunuyordu ve yanında bir de kadınlar manastırı vardı. Kilisenin IX. yüzyılda İmparator I. Basileios döneminde (867-886) yapıldığı veya daha eski bir yapının yenilenmesi ve ihyası suretiyle kurulduğu ileri sürülmüştür. Bu kilisede (belki de manastırda) Basileios'un ailesinden bazı kişilerin mezarları bulunuyordu.

İkonoklasma (tasvir kıranlar) akımı döneminde (726-842), Büyüksaray'ın Aya-sofya önündeki Khalke Kapısı denilen girişi üstündeki İsâ ikonasının indirilişini engellemeye çalışırken öldürülen Theodosia adlı kadın sonraları azize olarak ilân edildiğinde cesedi veya kutsal kalıntıları bu kiliseye konulmuştu. Halk bu rölikleri ziyaret ederek onlardan şifa umardı. Şehrin IV. Haçlı Seferi şövalyeleri tarafından işgalinden sonra kilise büyük ölçüde onarılmıştı. Bu arada, zaten Evphemia ile ilgili kutsal bir hâtıra-

ya sahip olmadığından Theodosia'nın ön plana geçerek adının kiliseye verilmiş olabileceği iddia edilmiştir. Ayrıca bu çevrede bulunduğu bilinen Khristou Evergetou Manastırı'nın kilisenin komşusu olduğu da son yıllarda ileri sürülmüştür.

Aya Theodosia'nın kutsal kalıntılarının bir dilsizin dilini açtığı yolundaki haber 1306'da buranın tanınmasına yol açmıştır. Nitekim XIV ve XV. yüzyıllarda Bizans'tan geçen Rus hacıları manastırı ve rölikleri ziyaret ettiklerini bildirirler. Bunlar arasında, 1350'de İstanbul'a uğrayan Novgorodlu Stepan kıyıda olan Theodosia Manastırı'na gittiklerini, buraya her çarşamba ve her cuma günü pek çok ziyaretçinin geldiğini, kalabalık hasta gruplarının yataklarıyla buraya taşındıklarını belirtir. Daha sonra 1424'te İstanbul'dan geçen adı bilinmeyen bir hacı da Theodosia'nın naaşı veya röliklerinin açık bir sandukçede durduğunu, bunun pek çok derde derman olduğunu yazmıştır.

Bir rivayete göre 1453'te azizenin yortu günü olan 29 Mayıs'ta kilise güllerle donatılmıştı; o gün şehre giren Türkler binayı camiye çevirdiklerinde bundan dolayı adına Gül Camii demişlerdir. Fakat o günlerde Bizanslılar'ın gül toplayıp bir kiliseyi süslemekten daha önemli işleri olacağından böyle bir rivayetin doğruluğu çok şüphelidir. Caminin içinde Gülbaba denilen bir yatırın kabrinin bulunduğu inanıldığından binaya bu adın verildiği de söylenir. Bu konuda başka söylentiler de vardır.

Gül Camii ve içinden bir görünüş

